

1. PERSKAITYKITE STRAIPSNĮ.

Kas gali būti žalias?

2014-05-20

Koks būtų nuobodus pasaulis, jei nebūtų spalvų... Aplink mus įvairiausių spalvų ir atspalvių gausybė, tačiau kartais viena kuri spalva išsiveržia ir nori kitas nustelbti. Taip dabar paskaičius aktualius tekstus akyse pasidaro žalia žalia: *žalias namas, žalias automobilis*, – šituos dalykus žalius dar galime įsivaizduoti, bet *žalioji architektūra, žalia įmonė, žalia energija, žalioji politika, žalia revoliucija, žalia sutartis, žaliosios vertybės* jau skamba nelauktai, gal šiek tiek poetiškai, o kartu ir labai lietuviškai. Lietuvoje *žalia* – simbolinę valstybinę reikšmę turinti spalva. Tai viena iš valstybės vėliavos spalvų, bet, ko gero, pati svarbiausia: ne veltui Lietuvos sportininkai ir olimpinėse žaidynėse dėvi žalius apdarus. Taigi *žalia* lietuviui nėra šiaip spalva, ji išskirtinė, ir todėl norisi išsiaiškinti, ar visur, kur tik vartojamas jos pavadinimas, tai daroma pamatuotai.

Būdvardžio *žalias, -a* reikšmės žodynuose

Daugelis tikrovės daiktų yra tam tikros spalvos. Vienos spalvos yra pagrindinės, kitas galima laikyti jų atspalviais. Spalvas kaip fizinių reiškinių tiria fizikai ir chemikai, o jų suvokimo ir reikšmės aspektai domina socialinių ir humanitarinių mokslų atstovus. Spalvų pavadinimus tiriantys mokslininkai pastebėjo, kad įvairiose kalbose spalvų pavadinimų raidos ypatumai yra panašūs. Pirmiausia žmonės spalvas nusako lygindami su daiktais, kuriems ta spalva būdinga (pvz., *kaip sniegas*), vėliau atsiranda ir įsigali abstraktūs spalvos pavadinimai (pvz., *baltas*).

Tradicinės spalvų reikšmės lietuvių kalboje užfiksuotos žodynuose. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ nurodytos septynios būdvardžio *žalias, -a* reikšmės: 1. „kuris žolės spalvos“: *Žali lapai*; 2. „nesunokęs, nesubrendęs“: *Uogos dar žalios*; 3. „nevirtas, neišviręs ar nekeptas, neiškepęs“: *Žalias ragaišis*; 4. „neišdžiūvęs“: *Šnypščia žalios malkos degdamos*; 5. „neapdirbtas“: *Žalias kailis*; 6. „jaunas, sveikas, stiprus“: *Žali vyrai, sunkiai dirba*; 7. prk. „nepatyręs, neišspręsęs“: *Visiškai žalias atvykau į miestą*. „Lietuvių kalbos žodyne“ šio žodžio reikšmių nurodyta dar daugiau, net trylika. Čia aptartos ir iš senosios baltų pasaulėjautos atėjusios reikšmės, šiandien išlikusios tik tautosakoje.

Abiejuose žodynuose pirmoji pateikiama tiesioginė reikšmė. Ji apibūdinama nurodant būdingiausią tokios spalvos dalyką – žolę, LKŽ dar patikslinta, kad tai viena iš pagrindinių spektro spalvų, esanti tarp geltonos ir žydros. Kitos reikšmės – perkeltinės, išvestinės.

Per perkeltines spalvų pavadinimų reikšmes atsiskleidžia ir savitas tautos pasaulėvaizdis. Lietuviams žalia spalva yra labai svarbi, nes „[ž]alia, gyvybės gamtoje spalva lietuvių folklore, mitologijoje, liaudies mene, papročiuose turėjo simbolinę maginę paskirtį“ (Kavaliauskienė 2002: 8).

Kaip matyti iš žodynuose pateiktų reikšmių įvairovės, žalios spalvos semantika yra gana plati. Kai kurios reikšmės LKŽ yra net priešingos, plg. „stiprus, tvirtas“: *Žali buvo vyrai, o išmirė karščiais, i gana* (Laižuva) ir „labai jaunas, dėl jaunumo nepatyręs, nesubrendęs, nesupratingas“: *Vaikinas labai žalias – kur jam su seniais susilygint* (Ėriškiai). Aloyzo Gudavičiaus nuomone (2009: 106), žalios spalvos ambivalentiškumas ateina iš seniausių indoeuropietiškos kultūros vaizdinių. Lietuvių kalbos žodžio *žalias* semantika taip pat gerai parodo pasaulio prieštarumą ir galimą visiškai priešingą to paties reiškinių (požymio) vertinimą.

Žalia taip pat gali žymėti tarpinę būseną, tokių reikšmių žodynuose pateikta ne viena: „nesudžiūvęs, neišdžiūvęs, nesausas“ (medis, lentos, grūdai); „neprinokęs, nepribrendęs, neprisirpęs“ (vaisiai, uogos, javai); „termiškai neapdorotas: nevirtas, nekeptas, nelydytas, nedegtas“ (mėsa, žuvis, daržovės, plytos); „neapdorotas, skirtas apdirbti (medžiaga); nesuminkštintas, neišmintas, neišraugintas, neišdirbtas“ (oda, kailis); „nevalytas, nerektifikuotas (spiritas); nebalintas (lininiai siūlai, audeklas)“ (LKŽ). Aušra Kavaliauskienė (2002: 8) mano, kad „tokiai žodžio žalias, -ia reikšmei susiformuoti esama realaus pagrindo: nesubrendę javai, neprinokę vaisiai, uogos, kai kurios daržovės iš tikrųjų esti žalios spalvos“.

Būdvardis *žalias, -a* sudėtiniuose terminuose

Aptariamas spalvos pavadinimas dažnas ne tik šnekamojoje kalboje, publicistikoje, bet vartojamas ir lietuvių kalbos terminijoje kaip sudėtinių terminų pagrindinį dėmenį apibūdinantis žodis, t. y. nurodantis būdingą objekto požymį. Būdvardžiu *žalias, -a* terminijoje nusakomos ypatybės yra glaudžiai susijusios su DLKŽ apibrėžtomis šio žodžio reikšmėmis. Į Lietuvos Respublikos terminų banką įtraukta 350 terminų, kuriuose yra žodžių su būdvardžio šaknimi *žal(i)-* (*žalias, -a; žaliasis, -oji* ir sudurtinių žodžių su šiuo dėmeniu). Iš jų paaiškėja, kad galima skirti tris žodžio *žalias, -a* ryškesnes reikšmes, kuriomis jis paprastai vartojamas sudėtiniuose lietuvių kalbos terminuose:

1) žolės spalvos (tiesioginė) reikšmė, paprastai vartojama terminuose, kurie pavadina gyvosios gamtos organizmus (botanikos ir zoologijos terminuose), pvz.:

- augalai – *žaliasis alksnis, žaliasis burnotis, žalioji citrina, žalioji jakšūnė, žalioji rūta, žalioji smaugena*;
- paukščiai – *žaliasis audėjas, žaliasis fazanas, žaliasis kolibris, žaliasis povas, mažasis žaliasis karvelis*;
- žuvis – *žaliasis saulešeris, žaliasis sterkinis kuprys, žaliasis ūsoriukas, žalioji lūpažuvė*.

Šio būdvardžio sudaiktavardėjusi įvardžiutinė forma terminijoje vartojama tam tikriems pigmentams pavadinti, pvz.: *žaliasis, brilantinis žaliasis, smaragdo žaliasis, vario žaliasis*;

2) susijęs su žaliuojančiais augalais:

žaliasis koridorius „žemės juosta, apsodinta medžiais ir krūmais, jungianti atskiras parko ar kitokio želdinio dalis“; *žaliasis pašaras* „žalieji augalai, kuriuos gyvuliai ėda augančius arba nupjautus“; *žaliasis pūdymas* „sėjomainos laukas, apsėtas lubiniais ar kitais sideraciniais (pupiniais) augalais ir jų žydėjimo fazėje

žalioji jungtis „ne siauresnis kaip 20 metrų pločio atskirasis želdynas, jungiantis miesto ir (ar) miestelio želdynus ir miškus mieste ir už jo ribų į želdynų sistemą, skirtas rekreacijai“;

3) neapdorotas, skirtas apdirbti:

žalias audinys „apdailos procesų nepaveiktas audinys“;
žalias dumblas „iš pirminių nusodintuvų išleistas nestabilizuotas dumblas“;
žalias karvių pienas „natūralus karvių pienas, kuris nebuvo pašildytas ir neapdorotas kitu tos pat vertės efektyvumo metodu, be priedų, nepakeistos pirminės sudėties“;
žalias spiritas „nerektifikuotas etanolis“;
žalias vanduo „natūralioje aplinkoje susiformavęs paviršinis ar požeminis vanduo, iš kurio yra ruošiamas geriamasis vandentiekio ar pramonės technologiniams procesams skirtas vanduo“ (terminai ir jų apibrėžtys (kai kurios patrupintos) iš Lietuvos Respublikos terminų banko).

Verstinės būdvardžio *žalias, -a* reikšmės atspalviai

Tai, kad Europos kalbose vis dažnesnis žalios spalvos pavadinimų vartojimas reikšme „ekologiškas, atitinkantis gamtos dėsnius“, prieš keletą metų pastebėjo Aloyzas Gudavičius (2009: 106). Tačiau, jo nuomone, lietuvių kalboje žodis *žalias, -a* tokia reikšme vartojamas daug siauriau, turbūt tik *Žaliųjų partija* ir *žalieji* „visuomeninio judėjimo, kovojančio už ekologiją, atstovai“.

Šis mokslininkas dar nurodė ir metoniminę žodžio *žalias, -a* vartoseną, kuri „remiasi į prototipinę žalios šviesoforo šviesos reikšmę ‘judėjimo, apskritai kokio nors veiksmo ar veiklos laisvė’“ (2009: 109), pvz., *žalioji korta / kortelė; žalia šviesa, žalioji banga*.

Deja, šiuo metu padėtis jau pasikeitusi. Iš anglų kalbos su naujomis technologijomis, nauju požiūriu į gamtą ir aplinką per vertimus (taip pat ir Europos Sąjungos institucijų dokumentų) ateina ir nauja žodžio *žalias, -a* vartoseną.

Taigi lietuviškuose tekstuose naujoviškos žalumos galima rasti užtektinai, juos skaitant interneto platybėse ryškėja naujos šios spalvos reikšmės (ar atspalviai): „**Žalias**“ *pastatas paprastai dažnai tapatinamas su tvariu arba draugišku aplinkai. Tai reiškia, kad dizainas, konstrukcija ir medžiagos naudotos statyboje apima ir įtraukia daugybę technologijų, kurios, visos kartu, daro pastatą labiau taupantį energiją, sveikesnį ir neekvojantį natūralių resursų; Žaliosios medžiagos: pagamintos iš perdirbtų medžiagų; turi natūralių arba atsinaujinančių medžiagų sudėtyje; iš atliekų surinktos, atnaujintos ar restauruotos; iš naujo panaudojamos arba perdirbamos; „Žalia lietuviška energija“ – tai prekės ženklas, kuriuo yra žymima elektros energija, pagaminta Lietuvos Respublikoje iš atsinaujinančių energijos išteklių; Jeigu ant žaliojo stogo pasėta įprasta žolė, prižiūrėti ją reikės panašiai kaip ir paprastą veją (pavyzdžiai iš interneto).*

Šiuose sakiniuose žodis *žalias, -a* sudaro pastovius junginius, panašius į terminus, jie iš specialiosios vartojimo srities ateina į bendrąją vartoseną, spalvos pavadinimo nauja perkeltinė reikšmė įsitvirtina ir jis pradedamas vartoti ne tik terminuose, bet laisvai kaip paprastas pažymins, pvz.: *žalieji igūdžiai, žalioji idėja, žalias požiūris, žaliasis tikslas, žaliosios vertybės*.

Dalykinėje kalboje pasitaiko jau vartojamų metaforinių terminų, kuriuose su žalia spalva siejami ekologiški, tausojantys aplinką dalykai, pvz.: *žaliasis mokestis, žaliasis turizmas, žaliasis apskaitos vienetis, žalioji energija, žaliasis kursas, žaliasis produktas, žalioji revoliucija, žalioji zona* (Europos Sąjungos žodynas Eurovoc), *žaliosios diplomatijos tinklas* (terminų bazė IATE).

Žali gali būti ir dokumentai, pvz.: *žaliasis diplomatas, žaliasis sertifikatas, žaliasis skundas, žalioji sutartis*. Jie vienaip ar kitaip susiję su žemės ūkiu, ekologija ir aplinkosauga. Tik *žalioji knyga* išskirtinė: tai ES institucijų dokumentas, jos tikslas – Europos mastu paskatinti diskusijas ir pradėti konsultacijas konkrečia tema.

Tačiau kyla klausimas, ar tikrai be tokios naujos verstinės būdvardžio *žalias, -a* reikšmės lietuvių kalboje neįmanoma išsiversti. Įdomų dalyką galima pastebėti pažiūrinėjus daugiakalbę Europos Sąjungos terminų bazę IATE, pildomą ES institucijų vertėjų. Pasirodo, jie toli gražu ne visuomet anglų kalbos žodį *green* siūlo versti lietuvišku *žalias*, plg.: *green design – ekologinis projektavimas; green auditing – aplinkosaugos auditas; green job – ekologiška darbo vieta, aplinką tausojanti darbo vieta; green tax – aplinkosaugos mokestis; green bussines – ekologiška įmonė; green technology – ekologiška technologija*. Vadinas, galima ir įvairesnė raiška paplitusiam žalumui pažymėti.

Kaip jau buvo minėta, žodžio *žalias, -a* semantika lietuvių kalboje yra gana turtinga, aprėpanti net priešingos reikšmės požymius. Todėl dalykinėje kalboje dar viena reikšmė gali kartais sukelti ir nepatogumų, kai bus neaišku, kuria reikšme šis būdvardis pavartotas, pvz.: *žalias produktas* „Chemijos terminų žodyne“ (2003) apibrėžiamas kaip neišgrynintas, neišvalytas produktas, o Europos Komisijos komunikate *žalieji produktai* apibūdinami kaip tokie, „kuriuos gaminant ir naudojant išteklių naudojami tausiau ir kurių žala aplinkai visą jų gyvavimo ciklą [...] yra mažesnė“ (EUR-lex). Ir kai tokie terminai bus be aiškesnio apibūdinimo pateikti, iš konteksto gali būti ne visuomet aišku, kuria reikšme žodis *žalias* vartojamas.

Bendroji išvada būtų tokia: ten, kur tinka būdvardis **ekologiškas, -a** ar nederinamasis pažymins **aplinkosaugos**, verčiau rinktis juos, kad būdvardžio *žalias, -a* daugiareikšmystė nesudarytų dviprasmybės.

2. Ar nustebote perskaitę būdvardžio *žalias, -a* reikšmę žodynuose?
3. Kodėl lietuviams svarbi žalia spalva?
4. Kodėl reikia išmanyti žodžių reikšmę?